

TÜRKİYE’DE MALİ İLLÜZYON

Mert BİÇER

mrtbicer06@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6505-8156

Güner TUNCER

guner.tuncer@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5579-9436

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Received: 9 Mayıs 2022

Kabul Tarihi

Accepted: 30 Haziran 2022

JEL Codes: H20, H30

*****Bu makale, Kütahya
Dumlupınar Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Maliye Anabilim Dalı’nda
28.07.2021 tarihinde
tamamlanan “Mali İllüzyon ve
Etkileri: Türkiye Örneği”
başlıklı yüksek lisans tezinden
türetilmiştir.**

FISCAL ILLUSION IN TURKEY

ÖZ

Mali illüzyon olgusu, vergi ve benzeri kamu gelirlerinin şeffaflıktan uzak olması nedeniyle kamu finansman bedelini oluşturan vergi fiyatının eksik tahmin edilmesinin, kamusal mal ve hizmetlere yönelik talep artışıyla sonuçlanarak, kamu harcamalarını ve vergisel yükümlülükleri artırması şeklinde ifade edilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Türkiye özelinde mali illüzyonun varlığını ölçmektir. Bu amaçla, 2006-2020 dönemi için iller bazında çeşitli vergi kalemlerine ait veriler ile dolaylı-dolaysız vergi gelirlerine ait veriler, tahsilat değerleri dikkate alınarak derlenmiş ve birincisi Herfindahl-Hirschman indeksi, ikincisi dolaylı-dolaysız vergi gelirleri oranı olmak üzere iki temel yöntem dahilinde bir indeks hesaplaması gerçekleştirilmiştir. Herfindahl-Hirschman indeksi sonuçları, HH indeksi en yüksek olan vergi kaleminin şans oyunları vergisi; en düşük indekse sahip olan vergi kaleminin ise belirli dönemlerde değişiklik göstermesine rağmen gelir vergisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, dolaylı vergilerin HH indeksi toplam değerinin, dolaysız vergilere kıyasla oldukça fazla olması ve ortalama olarak dolaysız vergilerin %34, dolaylı vergilerin %66 oransal dağılıma sahip olması, incelenen dönemlerde Türkiye özelinde mali illüzyonun görüldüğüne işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Herfindahl- Hirschman İndeks, Kamu Tercihi İktisadı, Mali İllüzyon.*

ABSTRACT

The phenomenon of fiscal illusion is expressed as an incomplete estimate of the tax price, which constitutes the cost of public financing due to the lack of transparency of taxes and similar public revenues, resulting in an increase in demand for public goods and services, increasing public spending and tax obligations. Based on this, the purpose of this study is to measure the existence of a fiscal illusion in Turkey, for this purpose, the data items in some of the provinces for the period of 2006-2020 various direct and indirect tax collection and tax revenue data compiled by first considering the values of the Herfindahl-Hirschman index, the ratio of direct and indirect tax revenues to the latter two basic methods was carried out within the calculation of an index. The results of the Herfindahl-Hirschman index show that the tax item with the highest HH index is a gambling tax, and the tax item with the lowest index is an income tax, although it varies over certain periods. However, the total value of the HH index of indirect taxes is quite large compared to direct taxes, and on average, direct taxes have a proportional distribution of 34% and indirect taxes 66%, indicating that the fiscal illusion was observed in Turkey during the examined periods.

Keywords: *Herfindahl-Hirschman Index, Public Choice Economics, Fiscal Illusion.*

GİRİŞ

Mali illüzyon olgusu, kamu gelirlerinin şeffaflıktan uzak olması sebebiyle kamu finansman bedelinin eksik tahmin edilmesinin, kamusal mal ve hizmetlerde talep artışına yol açarak, kamu harcamalarını ve vergisel yükümlülükleri artırması şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ekonomi içerisine gizlenen dolaylı nitelikteki vergilerin ve seçim dönemlerinde seçmenler üzerinde vergisel yük oluşturmamak için kamu harcamalarının daha çok borçlanma ve emisyon kaynaklarını oluşturan açık finansman yöntemi aracılığı ile karşılanmasının, hükümetlerin ve politikacıların daha yüksek kamu harcamaları gerçekleştirmelerine imkan sağladığı ve uzun vadede seçmenlerin vergisel yükümlülüklerini artırdığı ölçüde mali illüzyonu oluşturan diğer etkenler olduğu söylenebilir. Bu açıdan devlet tarafından sunulan çeşitli mal ve hizmetlerden elde edilen faydanın ve bu mal ve hizmetlerin finansmanı için katlanılan maliyetin doğru tespit edilmesi, demokratik karar alma sürecinde vatandaşlar ve mükellefler açısından büyük önem taşıyacaktır. Aksi takdirde kamusal mal ve hizmetlerin fayda ve maliyetlerinin çeşitli nedenlerle eksik algılanması ve değerlendirilmesi; tutarlı toplumsal tercihlerde sapmalar oluşturarak, demokratik süreci etkinlikten uzaklaştıracak ve devlet faaliyetlerine ilişkin hesap sorma imkanını azalttığı ölçüde mali şeffaflığın sağlanması önünde bir engel teşkil edecektir.

Kamu tercihi teorisyenlerinden Richard Wagner'in mali illüzyon olgusunun normatif bir analiz olarak iyimser endişelere dayanması, ampirik içerikten yoksun görülmesi ve irrasyonel davranışları incelemesi nedeniyle küresel ölçekte bir sorun yaratmadığı yönündeki görüşleri, mali illüzyon olgusunun kamu tercihi teorisi açısından, kamu kesiminin başarısızlığını oluşturan gerekçelerden biri olarak incelenmeye başlandığı döneme kadar hem ulusal hem de uluslararası anlamda geniş bir yankı uyandırmamış olmasını destekler niteliktedir.

90'lı yıllardan sonra Dünya üzerinde gözlemlenen değişimler, hükümetlerin yürüttüğü mali politika uygulamalarının daha şeffaf bir yönetim anlayışı etrafında şekillenmesi gerektiğini ortaya koymakta ve bu anlayış, hükümetlere ve politikacılara kamu gelirlerinin elde edildiği kaynakları ve kullanılmak üzere ayrılan kamu harcamalarını daha aleni bir şekilde açıklama sorumluluğunu yüklemektedir. Böylece devletin mali faaliyetlerini oluşturan kamu maliyesi alanında enformasyon elde etme imkanının artması, demokratik süreç içerisinde toplumsal tercihlerin tutarlı bir şekilde ekonomik kararlara etki etmesini sağlayacak ve temsili demokrasi yönetim biçiminin doğrudan demokrasi yönetim biçimine doğru bir ivme kazanması; uluslararası düzeyde mali illüzyonun azalan bir eğilim göstermesinde ve iyi yönetim, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve yerinden yönetim kavramlarının geçerlilik kazanmasında etkin bir rol oynayacaktır.

Mali illüzyon konusu kapsamında uluslararası literatür incelendiğinde literatüre katkı sağlamış yeterli sayı ve nitelikte çalışma mevcutken, bu çalışmanın yapıldığı Türkiye özelinde mali illüzyonun varlığını ölçen ve indeks hesaplaması yapan birkaç çalışma dışında yeterli kaynak mevcut değildir. Dolayısıyla bu çalışma ile literatürdeki boşluğu doldurmak ve literatüre katkı sağlamak amacıyla Türkiye özelinde mali illüzyonun varlığı ölçülmüş ve bu kapsamda 2006-2020 dönemi için iller bazında çeşitli vergi kalemlerine ait veriler ile dolaylı-dolaysız vergi gelirlerine ait veriler, tahsilat değerleri dikkate alınarak, Muhasebat Genel Müdürlüğünden derlenmiş ve birincisi Herfindahl-Hirschman indeksi, ikincisi dolaylı-dolaysız vergi gelirleri oranı olmak üzere Puviani ve Buchanan'ın önerdiği iki temel yöntem kullanılmıştır.

TEORİK ÇERÇEVE

Mali illüzyon olgusunun tarihsel kökenleri 19.yy. itibariyle gelişim göstermiş ve gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar, ortaya atılan fikirler bu süreçte mali illüzyon teorisinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Bu kapsamda mali illüzyona ilişkin çalışmalar John Ramsay McCulloch ve John Stuart Mill tarafından başlatılmıştır. McCulloch (1845), "A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding Systems" (Vergileme ve Finansman Sisteminin İlkeleri ve Pratik Etkisi Üzerine Bir İnceleme) adlı eserinde dolaysız vergilerin, dolaylı vergiler ile kıyaslandığında vergi mükellefleri üzerinde daha açık ve belirgin etkiler oluşturduğuna değinmiş ve bu sebeple dolaysız vergilerin daha düşük düzeylerde mali yanılısama ile sonuçlandığını iddia etmiştir. Ayrıca, vergi mükelleflerinin kamusal faaliyetler için katlandıkları maliyetleri ve bu maliyetlerin karşılığı olarak elde ettikleri fayda düzeylerini de eksik algıladıklarını savunmuştur (Dollery ve Worthington, 1996: 261-262).

Mill (1848), benzer şekilde "Principles of Political Economy"(Politik İktisadın İlkeleri) eserinde, mali aldanma kavramını daha çok vergi aldanması kapsamında ele almış ve vergi sistemindeki tüm vergilerin doğrudan vergilerden oluşması halinde oluşan vergi yükünün mükelleflerce daha çok hissedilip, halkın ekonomik güvenliğinin kontrol edilemez boyutlara ulaştığı göz önüne alındığında, bu unsurların dolaylı vergilemeye başvurmanın gerekçesini oluşturduğunu belirtmiş ve mali aldanmanın nedenini, mükelleflerin dolaysız vergilere nazaran dolaylı vergilerin yükünü eksik tahmin etmelerine bağlayarak esasen bu durumun da dolaylı vergilerin mal ve hizmetlerin fiyatları içerisine entegre edilip, gizli bir şekilde tahsil edilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir (Sausgruber ve Tyran, 2000: 2).

Mali illüzyon kavramını ilk defa kullanarak, teorinin oluşumu ve sonrasında gelişim sürecinde büyük rol oynayıp, teorinin fikir babası olarak anılan İtalyan kamu maliyecisi Amilcare Puviani (1903) olmuştur. "Teoria Della Illusione Finanziaria" (Finansal Yanılısama Teorisi) çalışmasında, iktidar makamlarının, çeşitli mali araçlar aracılığıyla mükelleflerin ve halkın vergi yükünü küçümsemesini sağladığını ve elde edilen kamu gelirlerinin bir kısmının yöneticiler tarafından çıkarların maksimizasyonu amacıyla kullanıldığını savunmuştur (Baker, 1983: 95). Ayrıca Puviani vatandaşların, vergilendirmenin toplam maliyetine ilişkin eksik enformasyona sahip olmaları veya tam enformasyona sahip olmalarının engellenmesi neticesinde kamu harcamalarına yönelik eksik ve kusurlu şekilde tahmin edecekleri bir vergi sisteminin inşa edileceğini de belirtmiştir (Sanandaji ve Wallace, 2011: 238).

Amilcare Puviani'nin mali illüzyon teorisine yönelik öncü ve temel katkılarından esinlenen kamu tercihi teorisyenleri bu süreçte yeniden teorinin ilerleyişine hız kazandırmışlar, Anthony Downs, James McGill Buchanan ve Richard Edward Wagner bu alanda çeşitli teorik katkılar içeren çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Bu çalışmalardan Downs (1957), "An Economic Theory of Political Action in a Democracy"(Demokraside Siyasi Eylemlerin Ekonomik Teorisi) çalışmasında, mali aldanma sorununun daha çok eksik enformasyon olgusundan kaynaklandığını belirtmiş ve eksik enformasyonun yüksek düzeylere ulaştığı demokrasilerde, açıklanan seçmen tercihlerinin demokratik ve politik sistemleri maksimum etkinlikten oldukça uzak bir noktaya verimsiz etkinliğe ulaştıracağını bildirmiştir (Downs, 1957: 148). Benzer şekilde Galbraith (1958)'de eksik ve kusurlu bilgilere dayanan kamu bütçelerinin gerçekte olduğundan daha küçük görüleceği yönünde bir görüş bildirmiştir.

Bir diğer çalışmada Downs (1960), "Why the Government Budget is Too Small in a Democracy?" (Demokraside Hükümet Bütçesi Neden Çok Düşük?) mali yanılısamanın harcama tarafının, kamu sektörü büyüklüğünün aslında zannedildiği kadar büyük olmadığı sonucuna varmak için kullanıldığını belirtmiş, ayrıca hükümet faaliyetlerine ilişkin yüksek düzeydeki bilgi maliyetlerinin rasyonel oldukları varsayılan seçmenlerin, gerçekleştirilen kamu harcama faaliyetlerinden habersiz olmalarına neden olarak, karmaşık yapıdaki vergi sisteminin de bu bilgisizliğin etkisini artırdığı dikkate alındığında, oylarını maksimize etmeye çalışan bir hükümetin, kamu harcamalarını tam enformasyon varsayımı altında optimal altı düşük değerde tutacağı yönde bir değerlendirme yapmıştır (Sanandaji ve Wallace, 2011: 238).

Anthony Downs'un teoriye katkıları sonrasında James McGill Buchanan teoriye dikkatini verinceye kadar mali illüzyon kavramı ve teorisi büyük ölçüde keşfedilmeye açık bir konumdaydı. Buchanan (1960), "Fiscal Theory and Political Economy" (Mali Teori ve Politik Ekonomi) çalışmasında, Puviani tarafından ortaya atılan orijinal fikir ve sezgileri geliştirmiş ve bu noktada hükümetlerin, mali yanılısama aracılığı ile gelir tahsilatını gizlemek için üç yola başvurduğunu ortaya koymuştur. Bu yollardan birincisi, devlete ait olan mülkleri gelir elde etmek amacıyla kullanmaktır. İkincisi, vergi mükellefleri veya tüketicilerin gerçekleştirecekleri tüketim harcamalarının özel kısmının değerlendirmeyi zorlayacak bir şekilde dolaylı vergileme yoluyla tahsil edilmesini sağlamaktır. Üçüncü ise, devletin enflasyon aracılığı ile gelir elde etmesi olarak belirlenmiştir (Sanandaji ve Wallace, 2011: 238). Buchanan, bu doğrultuda Puviani'nin ele aldığı dönemdeki orijinal fikirlerini, mali illüzyon olgusunun içerdiği konuları ve bunu uyarladığı kurumları, kendi dönemindeki bakış açısıyla yorumlayabilmek amacıyla "Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice" (Demokratik Süreçte Kamu Maliyesi: Mali Kurumlar ve Bireysel Seçim) çalışmasını gerçekleştirmiştir (Buchanan, 1967).

Puviani'den esinlenerek çalışma gerçekleştiren bir diğer kamu tercihi teorisyeni Richard Edward Wagner olmuştur. Bu doğrultuda Wagner (1976), "Revenue Structure, Fiscal Illusion and Budgetary Choice" (Gelir Yapısı, Mali Yanılısama ve Bütçe Seçimi) çalışmasında, bir ve daha fazla gelir kaynağından yapılan vergilemenin mükellefler açısından, kamu çıktısının fiyatını belirlemesini zorlaştırarak, daha karmaşık bir gelir yapısını doğurup, gelişim gösteren karmaşıklık seviyesinin ilerleyerek daha büyük hükümet maliyetleri ve daha düşük bütçelere doğru bir ivme kazanmasında hükümetlerin mali yanılısamayı bir araç olarak kullandıklarını belirtmiştir (Wagner, 1976: 51-52).

Son olarak teorinin gelişimine katkıda bulunan diğer bazı çalışmalar Pommerehne ve Schneider (1978), Oates (1988), Dollery ve Worthington (1996), Gemmell vd. (2002), Sausgruber ve Tyran (2005), Sanandaji ve Wallace (2011) ve Abbott ve Jones (2016) olarak sıralanabilir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür içerisinde mali illüzyonu ölçen yabancı çalışmalar şu şekilde özetlenebilir;

Pommerehne ve Schneider (1978), mali yanılısama olgusunu, kamu harcamalarının faydalarının eksik algılanması ve mali yükün küçümsemesinin yerel kamu harcama kararları üzerindeki etkisi açısından 110 İsviçre belediyesi için ampirik olarak test etmeyi amaçladıkları çalışmaları sonucunda, mali yanılısamanın, seçmenlerin kamusal mal ve hizmetlerin fayda ve maliyetini eksik algılamasına neden olarak, politikacıların daha yüksek kamu harcamaları gerçekleştirmelerine imkan sağladığına dair bulgulara ulaşılmıştır.

Gemmell vd. (1999), 1955-1994 dönemleri için mali yanılısama seviyesini test etmek amacıyla, Birleşik Krallık düzeyinde hükümet harcamalarını zaman serisi modelini kullanarak ölçmüşler ve hükümetlerin sıklıkla başvurduğu dolaylı vergilerin, mali yanılısama oluşturarak, kamu harcamalarını artırdığı yönünde bir sonuca ulaşmışlardır.

Dolley vd. (1999), Avustralya'nın Tazmanya eyaletindeki 46 yerel yönetim otoritesinin, 1991 yılı verileri üzerinden mali yanılısamanın beş yaklaşımının yerel harcamalar üzerindeki etkisini ampirik olarak test etmişler ve ele alınan bütün yaklaşımların yerel düzeyde harcamaları artırıp, mali yanılısamaya sebebiyet verdiği yönünde bir sonuca ulaşmışlardır.

Mourao (2008), 1960-2006 dönemine ilişkin olarak 68 demokratik ülke için politikacıların seçmenler üzerinde oluşturacağı etkileri dikkate alarak bir mali yanılısama indeksi düzeyi belirlemiş ve ortaya çıkan sonuçlar, Mali, Pakistan, Rusya ve Sri Lanka gibi ülkelerin yüksek; Avusturya, Lüksemburg, Hollanda ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin düşük indeks değerlerine sahip olduklarını göstermektedir.

Sanandaji ve Wallace (2011), mali yanılısama olgusunu 2003 yılında rastgele seçtikleri 1000 İsveç vatandaşı üzerinde anket verileri aracılığı ile gözlemlemişler ve anket verileri sonucunda, vergilerin görünmez yapıda oluşunun bireysel vergi yükü tahminini zorlaştırarak, halkın önemli ölçüde vergi yanılısamasına yakalanacağı noktasında çıkarımlar sağlamışlardır.

Dell'Anno ve Mourao (2011), dünyadaki mali yanılısama büyüklüğünü tahmin etmek amacıyla 2000-2008 dönemine ilişkin olarak 50 ülke için mali yanılısama indeksi üretmişler ve Çoklu Göstergeler ve Çoklu Nedenler (MİMİC) modelini kullandıkları çalışmalarında, Latin Amerika, Asya ve Afrika demokrasilerinde mali yanılısamanın Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerine göre daha şiddetli boyutlara ulaştığı yönünde bir sonuca ulaşmışlardır.

Maddah ve Farzaneh (2013), 1981-2012 dönemine ilişkin olarak İran ekonomisi için Çoklu Göstergeler ve Çoklu Nedenler (MİMİC) modeli yardımıyla mali yanılısama indeksini tahmin etmeye yönelik bir ampirik analiz gerçekleştirmişler ve çalışmaları sonucunda, 0,79 katsayılı bir vergi yükü endeksine ulaşmış, bu indeksin mali yanılısamanın açıklanmasında önemli bir faktör olduğuna değinmişlerdir.

Dasgupta (2014), Hindistan ekonomisi için 1971-2012 dönemlerinde mali yanılısamanın varlığını ve kamu harcamalarına etkisini ampirik analiz aracılığı ile test etmeyi amaçladığı çalışmasında, Hindistan ekonomisinde etkin düzeyde görülen mali yanılısamanın, merkezi hükümetteki büyüme için güçlü bir açıklayıcı faktör olarak, daha yüksek seviyelerde kamu harcamalarına yol açtığı yönünde bir sonuca ulaşmıştır.

Dell'Anno ve Dollery (2014), yapısal denklem yaklaşımını kullanarak, 1995-2008 dönemine ilişkin olarak 28 Avrupa ülkesi için mali yanılısama indeksini tahmin ettikleri çalışmaları sonucunda, en yüksek indeks değerine sahip ülkelerin finansal krizden yeni çıkmış olan Yunanistan ve İtalya ülkeleri olduğu noktasında çıkarımlar sağlamışlardır.

Gérard ve Nangué (2015), 1980-2012 dönemine ilişkin olarak 15 Afrika ülkesinde mali yanılısama ve bütçe politikası arasındaki ilişkiyi panel veri analizi kapsamında Hausman suggest testi aracılığı ile ölçmeyi amaçlamışlar ve mali özgürlük düzeyindeki %1 oranındaki artışın, bütçe açığı oranını sırasıyla %0,24, %27 ve %30 oranlarında artırdığı yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Abbott ve Jones (2016), 1980-2000 dönemi için ABD 'de 36 eyaletteki devlet harcamalarının mali yanılısama ile döngüsel olarak artacağı tahmini üzerine bir ampirik analizde bulunmuşlar ve mali yanılısama seviyesinde artış görülmesinin döngüsel olarak devlet harcamalarını artıracacağı ve vatandaşların vergilendirme maliyetlerini hafife aldıkça, devlet harcamalarının artmaya devam edeceği yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Buehn vd. (2018), 1989-2009 dönemine ilişkin olarak, 104 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için mali yanılısama ve gölge ekonomisi arasındaki ilişkinin ampirik analizini gerçekleştirmişler ve bu kapsamda iki gizli değişkenli bir MİMİC modelin kullanıldığı çalışmanın sonuçları, daha yüksek bir vergi yükünün gölge ekonomisinin büyüklüğüne olumlu anlamda bir katkıda bulunarak, hükümetleri dolaylı yoldan mali yanılısama yaratmaya teşvik edeceği yönündedir.

Wildowicz ve Kargol-Wasiluk (2020), 2004-2016 dönemine ilişkin olarak Euro Bölgesi ülkeleri için 5 mali yanılısama yaklaşımı dahilinde bir mali yanılısama indeksi oluşturmuşlar ve incelenen dönemler içerisinde mali yanılısama indeksinin en yüksek ortalama değerinin İtalya'da; en düşük değerinin ise Estonya ülkesinde görüldüğü yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Bu çalışmalara ek olarak Türkiye özelinde mali illüzyonu ölçen ve vergi-harcama hipotezi dahilinde ele alan diğer çalışmalar özetlenirse;

Darrat (1998), 1967-1994 dönemleri için Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme testleri aracılığı ile vergi-harcama hipotezinin Türkiye ekonomisi üzerinde geçerli olup olmadığını ölçmüş ve vergi artışlarının, harcamalar üzerinde olumsuz değişikliklere neden olduğunu savunarak, Türkiye ekonomisi üzerinde mali illüzyonun varlığını destekler herhangi bir kanıtla ulaşılmamıştır.

Akçoraoğlu (1999), mali yanılısamayı vergi-harcama hipotezi dahilinde ölçtüğü çalışmasında, Türkiye ekonomisi üzerinde kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi yıllık veriler dahilinde Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak ölçmüş ve harcama-vergi yönlü bir ilişkiyi gözlemleyerek, Türkiye'de mali illüzyonun varlığını destekleyen bir kanıtla rastlamamıştır.

Sağbaş ve Saruç (2004), Türkiye ekonomisi üzerinde hükümetler arası transferlerin ve hibelerin Flypaper Effect (Sinek Kâğıdı Etkisi) oluşturup oluşturmayacağını ampirik test kapsamında analiz ettikleri çalışmalarında, hükümetler arası transferlerin ve hibelerin harcama düzeyini, yerel öz gelire oranla daha fazla artırdığı ve Sinek Kâğıdı Etkisi ortaya çıkardığı yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Terzi ve Oltulular (2006), mali yanılısamayı vergi-harcama hipotezi dahilinde ölçtükleri çalışmalarında, Granger nedensellik, Engle-Granger ve Johansen koentegrasyon testlerini kullanmışlar ve çalışmaları sonucunda, harcamalardan vergi gelirleri yönüne doğru oluşacak şekilde, harcama-vergi hipotezini destekler nitelikte kanıtlar elde ederek, Türkiye ekonomisinde mali illüzyon olgusunun geçerli olmadığını yönünde kanıtlar elde etmişlerdir.

Durkaya ve Ceylan (2007), 1975-2004 dönemi kapsamında, vergi gelirlerinin alt bileşenleri ile kamu harcamaları arasındaki nedensel ilişkiyi inceleyerek Johansen koentegrasyon testini ve Granger nedensellik testini kullandıkları çalışmalarında, kamu harcamalarından dolaylı vergi gelirlerine doğru tek yönlü nedensel bir ilişkinin olduğunu, kamu harcamalarının finansmanında daha çok harcama vergilerinin kullanıldığını bu durumun da Türkiye ekonomisinde mali yanılısama olgusunun geçerlilik kazanmasına yol açtığı sonucunu elde etmişlerdir.

Çavuşoğlu (2008), 1987:1-2003:4 dönemleri için zaman serileri ve alternatif ekonometrik tahmin yöntemlerini kullanarak, Türkiye ekonomisi üzerinde harcama-vergi ya da vergi-harcama hipotezlerinin geçerliliğine ilişkin bir sınama gerçekleştirmiş ve harcama-vergi yönlü bir ilişkinin varlığına dair kanıtlara ulaşarak, mali illüzyonun görülmediği yönünde bir sonuca ulaşmıştır.

Şahin ve Akar (2015), Türkiye ekonomisi özelinde mali illüzyonun varlığını ölçmek istedikleri çalışmalarında, Ocak 2006-Eylül 2014 dönemleri için genel bütçe gelirleri ve harcamalarına ait verileri baz alarak, iki seri arasındaki ilişkiyi, hata düzeltme modeli aracılığıyla test etmişler ve elde edilen sonuçlar, iki değişken arasında istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyine sahip, bütçe harcamalarından bütçe gelirleri yönünde, kısa dönemli bir nedensel ilişkinin varlığını gösterirken, bu durum harcama-vergi hipotezi lehine kanıtlar elde edilerek, mali illüzyona rastlanılmadığına işaret etmektedir.

Gedik (2017), Türkiye ekonomisi özelinde 1988-2012 dönemleri için çeşitli veri setlerinden derlediği 30 değişken üzerinde faktör analizi yöntemi ile mali yanılısma indeksini hesaplamaya çalışmış ve çalışması sonucunda mali yanılısma indeksi değerini 0,49 olarak tespit ederek, 0,01-0,99 değer aralığı içerisinde tespit ettiği değerlerin ortalama bir değere sahip olduğu çıkarımını yapmıştır.

VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmada kullanılan veriler Muhasebat Genel Müdürlüğünden derlenmiştir. 2006-2020 dönemi için iller bazında veriler kullanılmıştır. İller bazında veriler içerisinde Merkez adı altında verilerin toplandığı bir bölge daha bulunmaktadır. Merkez verilerinin illere nasıl dağılacığı ile ilgili bir açıklık olmadığı için Merkez bölgesi 82. il gibi kabul edilerek analize dahil edilmiştir. 2015 yılı Bingöl iline ait veriler yayınlanmadığı için Bingöl 2015 yılı analizi dışında tutulmuştur. Çalışmada vergi gelirleri olarak gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, dahilde alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlar kullanılmıştır. Bu vergi kalemleri Herfindahl–Hirschman indeksi hesaplamasında kullanılmıştır. Dolaysız ve dolaylı vergilerin oransal yapısı için ise dolaysız vergiler olarak gelir vergisi, kurumlar vergisi ve mülkiyet üzerinden alınan vergiler ele alınırken dolaylı vergiler için dahilde alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, özel tüketim vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, dahilde alınan diğer mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlar ele alınmıştır. Veriler için tahsilat değerleri dikkate alınmıştır.

Çalışmada iki temel yöntem kullanılmıştır. Birincisi Herfindahl–Hirschman indeksi, ikincisi ise dolaylı-dolaysız vergi gelirleri oranıdır. Bu yöntemler mali illüzyonu ölçmede kullanılan temel yöntemler olup Puviani (1903) ve Buchanan (1960,1967)'in vergi gelirlerinden hareketle önerdikleri ölçüm yöntemleridir.

Dolaylı-Dolaysız vergi gelirleri oranı yöntemi, vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin yüzdelik payının ne miktarda olduğuna odaklanmaktadır.

Herfindahl–Hirschman indeksinin (HH indeksi) temel prensibi yoğunlaşmayı istatistiksel olarak ölçmeyi sağlamakta olup, Albert Otto Hirschman (1945) ve Orris Clemens Herfindahl (1950) tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilmiştir. HH indeksi, ilgili firmaların sahip olduğu yüzde pazar paylarının karelerinin toplanmasıyla hesaplanmaktadır:

$$HH_{1...n} = \sum_{i=1}^n S_i^2$$

S_i , i firmasının pazar payını ve pazarda n firma bulunduğunu temsil etmektedir. İndeksin maksimum değeri birdir ve bu değer tek bir firmanın hakimiyetini gösterir. İndeksin minimum değeri $1/n$ 'dir ve bu değer her firmanın aynı paya sahip olduğunu gösterir McCann (2007). Bu çalışmada, HH indeksini hesaplamak için aşağıdaki denklemi kullanılmıştır:

$$HH_{VK_1} = \sum_{B=1}^n \left(\frac{V_{KB}}{V_{KÜ}} - \frac{V_{TB}}{V_{TÜ}} \right)^2$$

HH_{VK_1} ilgili vergi kalemine ait HH İndeks değerini, V_{KB} B bölgesinde gerçekleşen ilgili vergi kalemi miktarı, $V_{KÜ}$ ülke toplamında gerçekleşen ilgili vergi kalemi miktarı, V_{TB} B bölgesinde gerçekleşen toplam vergi miktarı, $V_{TÜ}$ ülke toplamında gerçekleşen vergi miktarını ifade etmektedir. HH indeks değeri her bir vergi kalemi için ve 2006-2020 döneminde ele alınan her yıl için hesaplanmıştır.

ANALİZ SONUÇLARI

Bölgesel verilerden hareketle elde edilen toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi oranları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1: Toplam Vergi Gelirleri İçerisinde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Oranları

Yıl	Dolaysız Vergi Oranı	Dolaylı Vergi Oranı
2006	0,31	0,69
2007	0,34	0,66
2008	0,35	0,65
2009	0,36	0,64
2010	0,32	0,68
2011	0,32	0,68
2012	0,33	0,67
2013	0,31	0,69
2014	0,32	0,68
2015	0,32	0,68
2016	0,33	0,67
2017	0,33	0,67
2018	0,37	0,63
2019	0,38	0,62
2020	0,34	0,66

Tablo 1’te, 2006-2020 döneminin ortalamaları dikkate alındığında dolaysız vergilerin oranı %34 iken dolaylı vergilerin oranı %66’dır. Bu periyod içerisinde dolaysız vergilerin oranı %31-%38 bandında seyrederken, dolaylı vergiler %62-%69 bandındadır.

Bir ülke ekonomisinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki ağırlığının artması mali illüzyonun varlığına işaret etmektedir. 2006-2020 dönemi içerisinde Türkiye ekonomisinde dolaylı vergilerin payı oldukça yüksektir.

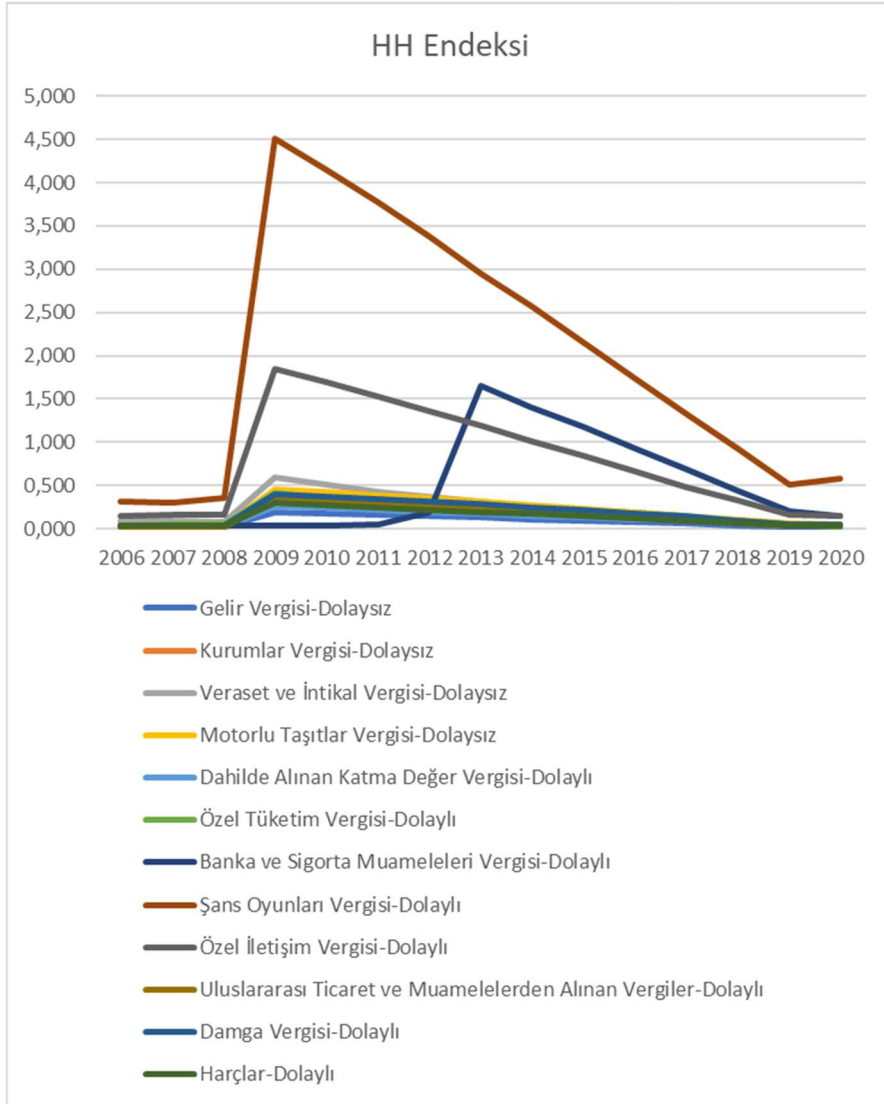
Tablo 2: 2006-2020 Dönemi HH İndeksi Verileri

Tür	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	0,0357	0,0297	0,0379	0,0353	0,0405	0,0474	0,1935	1,6549	1,4061	1,1792	0,9324	0,6879	0,4385	0,1991	0,1465
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	0,0255	0,0225	0,0270	0,2534	0,2386	0,2206	0,1939	0,1697	0,1501	0,1266	0,1114	0,1004	0,0824	0,0510	0,0297
Damga Vergisi	0,0346	0,034	0,0330	0,4037	0,3722	0,3428	0,3120	0,2795	0,2507	0,2126	0,1787	0,1435	0,0926	0,0463	0,0516
Gelir Vergisi	0,0193	0,018	0,0202	0,1943	0,1790	0,1635	0,1474	0,1288	0,1113	0,0968	0,0793	0,0605	0,0398	0,0200	0,0153
Harçlar	0,0355	0,035	0,0360	0,3047	0,2714	0,2453	0,2201	0,1955	0,1703	0,1472	0,1199	0,0924	0,0625	0,0335	0,0324
Kurumlar Vergisi	0,0380	0,034	0,0372	0,3861	0,3378	0,2974	0,2640	0,2264	0,1932	0,1647	0,1349	0,1017	0,0681	0,0342	0,0344
Motorlu Taşıtlar Vergisi	0,0315	0,0312	0,0343	0,4570	0,4244	0,3896	0,3522	0,3111	0,2737	0,2279	0,1845	0,1421	0,0990	0,0577	0,0465
Özel İletişim Vergisi	0,1470	0,1565	0,1621	1,8471	1,6924	1,5331	1,3652	1,1929	1,0082	0,8420	0,6632	0,4862	0,3299	0,1654	0,1519
Özel Tüketim Vergisi	0,0414	0,0444	0,0511	0,4108	0,3582	0,3229	0,2885	0,2499	0,2152	0,1882	0,1576	0,1223	0,0907	0,0475	0,0259
Şans Oyunları Vergisi	0,3134	0,2939	0,3567	4,5136	4,1411	3,7687	3,3776	2,9472	2,5690	2,1529	1,7390	1,3310	0,9215	0,5027	0,5805
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	0,0174	0,0185	0,0237	0,3419	0,3242	0,3004	0,2741	0,2427	0,2131	0,1759	0,1454	0,1170	0,0860	0,0445	0,0400
Veraset ve İntikal Vergisi	0,0906	0,0949	0,0747	0,5988	0,5103	0,4218	0,3722	0,3143	0,2527	0,2176	0,1857	0,1402	0,0788	0,0368	0,0368

Tablo 2’te, 2006 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerde görülmektedir. 2007 yılı HH indeksinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerde görülmektedir. 2008 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2009 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma banka ve sigorta muameleleri vergisinde görülmektedir. 2010 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma banka ve sigorta muameleleri vergisinde görülmektedir. 2011 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma banka ve sigorta muameleleri vergisinde görülmektedir. 2012 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir.

2013 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2014 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2015 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2016 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2017 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2018 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2019 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir. 2020 yılı HH indeksi değerlendirildiğinde en büyük yoğunlaşma şans oyunları vergisinde iken en düşük yoğunlaşma gelir vergisinde görülmektedir.

Grafik 1: 2006-2020 Dönemi HH İndeksi Verileri Gelişimi

Grafik 1'e göre, 2006-2020 döneminde HH indeksi en yüksek olan veri şans oyunları vergisidir. Belirli dönemlerde değişiklik göstermesine rağmen en düşük indeks değeri bu dönemde genel olarak gelir vergisine aittir. Dönemin geneli itibariyle en yüksek yoğunlaşma bir dolaylı vergide iken en düşük yoğunlaşma ise bir dolaysız vergide görülmektedir. Bu durum da temel bir mali illüzyon varlığına dair bulgulara işaret etmektedir.

Tablo 3: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin HH İndeksi Toplam Değerleri

Vergi Türleri	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dolaysız Vergiler HH Endeksi															
Toplamı	0,179	0,180	0,166	1,636	1,452	1,272	1,136	0,981	0,831	0,707	0,585	0,445	0,286	0,149	0,133
Dolaylı Vergiler HH Endeksi															
Toplamı	0,650	0,635	0,727	8,110	7,439	6,781	6,225	6,932	5,983	5,025	4,048	3,081	2,104	1,090	1,059
Dolaylı / Dolaysız	3,62	3,53	4,37	4,96	5,12	5,33	5,48	7,07	7,2	7,11	6,92	6,93	7,37	7,33	7,95

Tablo 3'te, yukarıda ifade edilen bulguları destekleyecek başka bir değerlendirme ise dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin HH indeks toplam değerleridir. Dolaylı vergilerin HH indeks toplam değeri dolaysız vergilere kıyasla oldukça fazladır. 2006 yılında 3,62 kat fark 2020 yılında 7,95 kata yükselmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mali illüzyon olgusu, vergi ve benzeri kamu gelirlerinin şeffaflıktan uzak olması nedeniyle kamu finansman bedelini oluşturan vergi fiyatının eksik tahmin edilmesinin, kamusal mal ve hizmetlere yönelik talep artışıyla sonuçlanarak, kamu harcamalarını ve vergisel yükümlülükleri artırması şeklinde ifade edilmektedir.

Kamu tercihi teorisi açısından, kamu kesiminin başarısızlığını oluşturan gerekçelerden biri konumunda bulunan mali illüzyon olgusu, seçmenlerin ve mükelleflerin mali anlamda eksik enformasyona sahip olmasından, seçmenler ve politikacılar arasındaki asimetric enformasyondan, mal ve hizmetlerin fiyatları içerisine entegre edilen gizli ve görünmez bir nitelik taşıyan dolaylı vergilerden ve kamu harcamalarının açık finansman aracılığı ile finanse edilmesinden kaynaklanmakta ve bugün birçok ülkede kamu harcamalarındaki artışı açıklamaktadır.

Mali illüzyon, politik açıdan eksik enformasyon sorununu ortaya çıkardığı için halk egemenliği tam olarak siyasal sürece yansımaya ve seçmenler seçim sürecinde tercihte buldukları partiden farklı bir siyasal partinin uyguladığı politikaları onaylamak zorunda kalacaklardır. Ayrıca kamusal mal ve hizmetlere yönelik bilgi edinme maliyetlerinin yüksek olması, devlet faaliyetlerine ilişkin hesap sorma imkanını azaltacak ve mali şeffaflığın önünde bir engel teşkil edecektir. Ekonomi üzerinde dolaylı vergilerin artması beraberinde vergi yükünü artırıp, güvensiz bir mali ortamın oluşmasını sağlayacak ve seçmenlerin artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için daha fazla mali fedakarlıkta bulunmaları, mali sosyoloji açısından hükümete yönelik endişeleri artıracak ve etkin düzeyde bir memnuniyetsizlik ile sonuçlanacaktır. Politikacıların görevlerine devam edebilmek için mali illüzyon yaratmaya yönelik girişimleri gölge ekonomisinin ya da bir diğer deyişle kayıt dışı ekonominin yüksek boyutlara ulaşmasını sağlayacak, bununla birlikte kamu harcamalarında görülen artışlar vergisel yükümlülüklerin yanı sıra kamu borcu seviyesini de artırarak, uygulanan mali politikaların başarısızlıkla sonuçlanmasında etkin bir rol oynayacaktır.

Seçmenler ve vatandaşlar tarafından kamusal maliyetlerin bedelini oluşturan vergilerin eksik tahmin edilmesi ve kamu harcamalarından sağlanan faydanın aşırı değerlendirilmesinin yol açtığı mali illüzyonun en önemli sonucunun, kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payının artmasına bağlı olarak hantal ve etkisiz bir yapıya dönüşmesi olduğu yönünde bir çıkarım sağlanabilir.

Son olarak çalışmada, birincisi Herfindahl-Hirschman indeksi, ikincisi, dolaylı-dolaysız vergi gelirleri oranı olarak iki temel yöntem kullanılmış ve çeşitli vergi kalemleri ile dolaylı-dolaysız vergi gelirlerine ait verilerin tahsilat değerleri dikkate alınarak 2006-2020 dönemleri için Türkiye özelinde her il için Herfindahl-Hirschman indeksi hesaplanmış ve incelenen dönemler içerisinde dolaysız vergilerin oranının %34, dolaylı vergilerin oranının ise %66 olması, bununla birlikte HH indeksi en yüksek olan verinin şans oyunları vergisi; en düşük indeksin belirli dönemlerde değişiklik göstermesine rağmen gelir vergisine ait olması ve dolaylı vergilerin HH indeksi toplam değerinin, dolaysız vergilere oranla daha yüksek oluşu, Türkiye özelinde mali illüzyonun görüldüğüne işaret etmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda mali illüzyonun olumsuz etkilerinin minimize edilmesi için şu önerilerde bulunulabilir:

- Kamu kesiminin milli ekonomi içerisindeki faaliyetlerine Anayasal İktisat Yaklaşımı dahilinde bir sınır çizilmeli, devlet borçlanması, bütçe açıkları ve vergi oranlarına belirli oransal sınırlılıklar getirilmeli ve bu sınırların aşılmasının önlenmesi için denetlemeler artırılmalıdır. Ayrıca politikacıların serbest hareket etmelerini kısıtlayıcı hüküm ve düzenlemeler getirilmelidir.
- Ekonomi içerisinde dolaylı vergilerin yanı sıra mükellefler üzerinde daha belirgin yük oluşturan doğrudan vergilendirmeye daha fazla başvurulmalıdır.
- Temsili demokrasi yönetim biçiminden mümkün olduğunca doğrudan demokrasi yönetim biçimine doğru geçilmelidir.
- Vergi sisteminin karmaşıklığı daha basite indirgenmelidir.
- Kamu harcamalarının finansmanında gelecek nesiller üzerinde yük oluşturan borçlanma ve emisyon araçları yerine daha belirgin bir yük oluşturan vergileme aracı kullanılmalıdır.
- Mali illüzyonun nedenlerinden birini oluşturan eksik enformasyon sorununun azaltılması için bilgi edinme maliyetlerinin, rasyonel cehaletin ve mali şeffaflığın önündeki engeller kaldırılmalıdır.
- Hane halkının kendileri için uygun olmayan vergi ve harcama kararlarına yönelmemeleri için bireyler ve politikacılar arasındaki asimetrik enformasyon azaltılmalıdır.

Hükümetler ve politikacılar tarafından mali anlamda iyi yönetim, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve yerinden yönetim uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABBOTT, A., ve JONES, P. (2016). Fiscal Illusion and Cyclical Government Expenditure: State Government Expenditure in the United States. *Scottish Journal of Political Economy*, 63(2), 177-193. doi:10.1111/sjpe.12093
- AKÇORAOĞLU, A. (1999). Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 51-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuibfd/issue/28359/301534>

- BAKER, S. (1983). The Determinants of Median Voter Tax Liability: An Empirical Test of the Fiscal Illusion Hypothesis. *Public Finance Quarterly*, 11(1), 95-108. doi:10.1177/109114218301100106
- BUCHANAN, J. M. (1960). Chapter 2- La Scienza Delle Finanze: The Italian Tradition in Fiscal Theory. *Fiscal Theory and Political Economy* (s. 24-75). içinde Chapel Hill: The University of North Carolina Press .
- BUCHANAN, J. M. (1967). Chapter 10- The Fiscal Illusion. *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice* (s. 126-144). içinde Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- BUEHN, A., DELL'ANNO, R., ve SCHNEIDER, F. (2018). Exploring the Dark Side of Tax Policy: An Analysis of the Interactions Between Fiscal Illusion and the Shadow Economy. *Empirical Economics*, 54, 1609-1630. doi:10.1007/s00181-017-1277-7
- ÇAVUŞOĞLU, A. T. (2008). Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 143-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55448>
- DARRAT, A. F. (1998). Tax and Spend; or Spend and Tax? An Inquiry into the Turkish Budgetary Process. *Southern Economic Journal*, 64(4), 940-956. doi:10.2307/1061212
- DASGUPTA, M. (2014, June). "Fiscal Illusion, Developmental Stage and Public Spending: An Analysis in the Indian Context" National Bureau of Economic Research(NBER) Working Paper. 1-21. doi:10.13140/RG.2.2.31203.14886
- DELL'ANNO, R., ve DOLLERY, B. E. (2014). Comparative Fiscal Illusion: a Fiscal Illusion Index for the European Union. *Empirical Economics*, 46(3), 937-960. doi:10.1007/s00181-013-0701-x
- DELL'ANNO, R., ve MOURAO, P. R. (2011). Fiscal Illusion around the World An Analysis Using the Structural Equation Approach. *Public Finance Review*, 40(2), 270-299. doi:10.1177/1091142111425226
- DOLLERY, B. E., ve WORTHINGTON, A. C. (1996). The Empirical Analysis of Fiscal Illusion. *Journal of Economic Surveys*, 10(3), 261-297. doi:10.1111/J.1467-6419.1996.TB00014.X
- DOLLEY, B. E., ve WORTHINGTON, A. C. (1999). Fiscal Illusion at the Local Level: An Empirical Test Using Australian Municipal Data. *The Economic Record*, 75(228), 37-48. doi:10.1111/j.1475-4932.1999.tb02432.x
- DOWNS, A. (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150. doi:10.1086/257897
- DOWNS, A. (1960). Why the Government Budget is Too Small in a Democracy. *World Politics*, 12(4), 541-563. doi:10.2307/2009337
- DURKAYA, M., ve CEYLAN, S. (2007). Kamu Harcamalarının Finansmanında Vergi Bileşenlerinin Rolü ve Mali Aldanma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 15-35. <https://dergipark.org.tr/en/pub/huniibf/issue/7873/103441>
- GALBRAITH, J. K. (1958). *The Affluent Society*. New York: Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

- GEDİK, M. A. (2017). Türkiye Ekonomisinde Mali Yanılsama Endeksi Oluşturma Üzerine Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(56), 1-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/328892>
- GEMMELL, N., MORRISSEY, O., ve PINAR, A. (1999). Fiscal Illusion and the Demand for Government Expenditures in the UK. *European Journal of Political Economy*, 15(4), 687-704. doi:10.1016/S0176-2680(99)00030-0
- GEMMELL, N., MORRISSEY, O., ve PINAR, A. (2002). Fiscal Illusion and Political Accountability: Theory and Evidence From Two Local Tax Regimes in Britain. *Public Choice*, 110, 199-224. doi:10.1023/A:1013015330173
- GÉRARD, T., ve NGANGUÉ, N. (2015). Does Fiscal Illusion Impact Budget Policy? A Panel Data Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 240-248. <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1049>
- HERFİNDAHL, O. C. (1950). *Concentration in the steel industry*. Dissertation Thesis Columbia University.
- HİRŞCHMAN, A. O. (1945). *National power and foreign trade*. University of California Press: Berkeley.
- MADDAH, M., ve FARZANEH, S. (2013). An Investigation on Fiscal Illusion of İnan Economy(Multiple Indicators-Multiple Causes Model). *Journal of Quantitative Economics(Quarterly Journal of Economics Review)*, 10(3), 85-113. <https://www.sid.ir/en/Journal/ViewPaper.aspx?ID=469180>
- MCCANN, P. (2007). *Urban and regional economics*. New York: Oxford University Press.
- MCCULLOCH, J. R. (1845). *A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding Systems*. London: Longman, Brown, Green and Longmans, Original Edition, 1845, New Edition, 1975, Reprint: Dennis Patrick O'Brein (ed.), Edinburgh: Scottish Academic Press.
- MİLL, J. S. (1848). *Principles of Political Economy*. Longman, Green and Co, Original Edition 1848, New Edition 1973, Reprint: Augustus M. Kelley, New Jersey: Clifton.
- MOURAO, P. R. (2008). Towards a Puviani's Fiscal Illusion Index. *Hacienda Pública Española / Review of Public Economics*, 187(4), 49-86. https://www.researchgate.net/publication/23991509_Towards_a_Puviani's_Fiscal_Illusion_Index
- POMMERHNE, W., ve SCHNEİDER, F. (1978). Fiscal Illusion, Political Institutions, and Local Public Spending. *Kyklos*, 31(3), 381-408. doi:10.1111/j.1467-6435.1978.tb00648.x
- PUVİANİ, A. (1903). *Teoria Della Illusione Finanziaria*. Palermo: Remo Sandron .
- QATES, W. (1988). Chapter 5- On the Nature and Measurement of Fiscal Illusion: A Survey. B. G. Geoffrey Brennan (Dü.) içinde, *Taxation and Fiscal Federalism: Essays in Honour of Russell Matthews* (s. 65-82). Sydney: Australian National University Press.
- SAĞBAŞ, İ., ve SARUÇ, N. T. (2004). Intergovernmental Transfers and the Flypaper Effect in Turkey. *Turkish Studies*, 5(2), 79-92. doi:10.1080/1468384042000228602
- SANANDAJİ, T., ve WALLACE, B. (2011). Fiscal Illusion and Fiscal Obfuscation: Tax Perception in Sweden. *The Independent Review*, 16(2), 237-246. doi:10.2139/ssrn.1619268

- SAUSGRUBER, R., ve TYRAN, J. R. (2000, September). 'On Fiscal Illusion', Discussion Paper No.2000-16, Department of Economics, University of St. Gallen.
- SAUSGRUBER, R., ve TYRAN, J. R. (2005). Testing the Mill Hypothesis of Fiscal Illusion. *Public Choice*, 122, 39-68. doi:10.2139/ssrn.699962
- ŞAHİN, Ö., ve AKAR, S. (2015). Türkiye'de Mali İllüzyonun Varlığının Analiz Edilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 52(600), 27-35. <https://www.researchgate.net/publication/290439723>
- TERZİ, H., ve OLTULULAR, S. (2006). Harcama-Vergi geliri hipotezi: Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2690/35367>
- WAGNER, R. E. (1976). Revenue Structure, Fiscal Illusion and Budgetary Choice. *Public Choice*, 25, 45-61. doi:10.1007/BF01718568
- WILDOWICZ, A., ve KARGOL-WASILUK, A. (2020). The Phenomenon of Fiscal Illusion from Theoretical and Empirical Perspective: The Case of Euro Area Countries. *European Research Studies Journal*, 23(2), 670-693. doi:10.35808/ersj/1615